

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Școala Doctorală de Filosofie și Științe Social-Politice
Domeniul: Filosofie

Rezumat al tezei de doctorat

**Scepticism *silografic* și *ethos* critic la
Timon din Phlius.
Un studiu asupra filosofiei ca mod de viață**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Anton Adămuț

Doctorand:

Bogdan Guguianu

IAȘI

2022

Tablă de materii

Introducere.....	5
1. Biografia lui Timon din Phlius	14
1.1. Educație și formare	16
1.2. Călătorii, ἀκμὴ și activitate culturală	21
1.3. Sfârșit de carieră și moștenire anecdotică	24
2. <i>Ethos</i> -ul doctrinei neutralității	29
2.1. Mărci identitare	35
2.2. Obiecții și soluționări	52
2.3. Carențe ale dihotomizării canonice	70
2.4. Evoluție și delimitare	82
3. Particularizarea silografică a scepticismului	136
3.1. Silografia ca specie literară	141
3.2. Scenarii narative în poemele <i>Silloi</i>	145
3.3. <i>Hapax legomena</i> în creația timoniană	160
Concluzii	228
Anexă traduceri	230
Bibliografie	243

Rezumat

În încercarea de a defini specificul studiului într-un mod cât mai concret și sintetic, am decis să optăm pentru sintagma *monografie contextualizată ideologic*. Cel puțin două argumente justifică această formulă: a) studiul este o monografie întrucât abordează și prezintă detaliat viața și opera unui anumit autor; b) dat fiind că este vorba de un filosof al lumii antice, contextualizarea ideologică se impune cu necesitate. Putem considera, așadar, că titulatura de *monografie contextualizată ideologic* satisface exigențele hermeneutice în materie de expresie sintetic-descriptivă și că se pliază într-un mod satisfăcător pe structura și conținutul prezentului studiu. În cele ce urmează vom explica mai detaliat aceste aspecte.

Timon din Phlius, căci el este autorul a cărui monografie ne propunem să o conturăm, a fost un filosof sceptic care și-a desfășurat activitatea culturală în secolul III î. Hr. Nu putem aprecia cu exactitate prestigiul de care s-a bucurat în rândul contemporanilor, dar exegeza modernă îl consemnează ca reper deosebit de important atât din punctul de vedere al „filosofului nișă”, prin prisma căruia doctrina pe care el a practicat-o poate fi abordată și înțeleasă, cât și datorită contribuțiilor sale în privința propagării scepticismului, a persistenței și conservării acestei doctrine în lumea culturală antică. Scepticismul a făcut, se pare, un pas considerabil atunci când a evoluat de la Pyrrhon din Elis, fondatorul doctrinei, la Timon din Phlius. Astfel, dintr-un simplu mod de viață practicat individual și izolat, el evoluează la statutul de doctrină care se poate universaliza, care pătrunde în arena marilor curente filosofice, devenind vizibil și mai ales accesibil pentru întregul areal cultural grecesc. Iată așadar un motiv destul de temeinic pentru care acest autor merită abordat. Un altul este cu siguranță și următorul: pentru a putea înțelege specificul scepticismul filosofic, este necesar să luăm în considerare toate reperatele ce ne pot oferi informații în această privință. Problema o ridică însă faptul că astfel de reperate nu sunt nici pe departe prea numeroase. O situație de genul acesta nu poate conduce decât la creșterea importanței surselor pe care le avem la dispoziție. Timon din Phlius constituie și el un astfel de reper, întrucât este unul dintre scepticii ale căror scrieri le putem accesa. După cum bine se știe, cei mai cunoscuți gânditori care pot fi consemnați în registrul scepticilor Antichității sunt Pyrrhon din Elis, Arcesilau din Pitane, Carneade din Cirene, poate Enesidem și, în mod cert, Sextus Empiricus. Unii dintre ei și-au câștigat notorietatea pe baza atitudinilor lor, a modului de viață filosofic pe care și l-au asumat, alții pe baza operelor elaborate. Din păcate, scrieri de factură sceptică nu ne-au parvenit decât de la Sextus Empiricus, Timon din

Phlius și, eventual, Cicero, cu condiția să-l acceptăm și pe el în rândul membrilor tagmei. Iată, așadar, ce-l recomandă în mod esențial pe Timon drept un autor care nu trebuie neglijat atunci când vine vorba de scepticismul antic.

Este foarte adevărat că, din punctul de vedere al caracterului fragmentelor de text păstrate din operele acestor sceptici, există mai multe diferențe: trebuie spus astfel că de la Timon din Phlius nu ni s-au păstrat decât fragmente dispartate, care ne-au parvenit doar prin intermediul tradiției filosofice indirecte, în vreme ce din operele lui Sextus Empiricus sau Cicero deținem scrieri care, deși nu sunt complete, compun totuși o operă destul de consistentă ce poate fi structurată pe cărți și capitole. Alt aspect important în privința diferențelor semnalate îl reprezintă și stilul diferit al autorilor, căci, în vreme ce Timon preferă să-și expună viziunea asupra scepticismului prin intermediul poeziei parodice și a pamfletului, Sextus mizează în schimb pe o abordare pur teoretică, demonstrativă și coerentă, iar Cicero pe narativitate și dialog de idei. În fine, dacă avea sau nu dreptul Timon din Phlius să adopte o astfel de atitudine și să practice scepticismul în modul în care a făcut-o, asta urmează să decidem și pe baza acestui studiu, care își propune, între altele, să dezbată cu precădere asupra filosofiei de viață pe care Timon din Phlius a asumat-o. Una dintre mize va fi așadar și aceea de a surprinde caracterul neconvențional imprimat de Timon scepticismului.

Elementare sunt din acest punct de vedere conceptele de *scepticism silografic* și *ethos critic*, cuprinse în titlu. În teoretizarea cât mai concisă a acestora ne vom folosi chiar de versul ce deschide cea mai importantă operă din întreg patrimoniul creației timoniene, cea din care ni s-au păstrat, de altfel, cele mai multe fragmente. Este vorba despre poemele *Silloi*:

ἔσπετε νῦν μοι ὅσοι πολυπράγμονές ἐστε σοφισταί

Ia dumiriți-m-acuma sofiști, că tare mai sunteți zeloși

775 SH

Fragmentul oferit în traducere reprezintă o parodiare a textului *Teogoniei*, mai precis a felului în care Hesiod solicită inspirația muzelor într-un pasaj din sublimul său poem cosmogonic: „ταῦτά μοι ἔσπετε Μοῦσαι Ὀλύμπια”, în traducere, „pe acestea să mi le spuneți muze olimpiene...”. Știm că o astfel de practică este des uzitată în literatura Antichității, ea caracterizând în speță momentele de debut ale operelor marilor clasici. Diferența este că în parodia lui Timon nu muzele sunt invocate pentru a conferi autorului inspirație. Într-un mod

eminamente sarcastic, acesta solicită inspirația înțelepților, celor ce se consideră în măsură să ofere explicații sau să emită teorii privitoare la cele ce sunt și nu sunt, celor care, pricepuți fiind și πολυπράγμονες, plini de multă treabă sau zeloși, nu se dau înapoi de la a concepe și elabora sisteme cosmogonice, ontologice, metafizice sau altele asemenea. Astfel devine pentru Timon criticabil statutul lui σοφιστής, care apare, în viziunea sa, drept o persoană aptă să își măsoare puterile cu cele ale divinității și, de ce nu, chiar să le depășească în unele cazuri. Cu alte cuvinte, sugerează Timon - în mod ironic, evident - ceea ce poate fi oferit de către înțelept ca sursă de inspirație literară este infinit mai dezirabil chiar decât ceea ce pot oferi muzele însele. O asemenea perspectivă demască încă din primele rânduri ale poemelor *Silloi* caracterul eminent sceptic al viziunii propuse de către autor, atitudinea sa critică și nu mai puțin batjocoritoare cu care îi întâmpină pe filosofii dogmatici. În aceasta constă, de altfel, scepticismul neconvențional al lui Timon din Phlius, interpretat fiind, evident, în liniile sale cele mai generale. Reticența, circumspecția și, implicit, critica se întemeiază exclusiv pe invectivă.

Fragmentele păstrate din textele scepticului nostru au fost adunate în două culegeri de texte, ambele întocmite cu aparat critic. Prima este cea elaborată în 1901 de către Hermann Diels, intitulată *Poetarum Philosophorum Fragmenta*, iar cea de-a doua, editată aproape un secol mai târziu, în 1983, este intitulată *Supplementum Hellenisticum* și este semnată de Hugh Lloyd-Jones și Peter Parsons. Ambele includ întregul patrimoniu al operei timoniene și vor fi folosite ca material exegetic pe parcursul prezentei lucrări. Precizăm faptul că în studiul nostru am optat pentru preluarea fragmentelor din ediția mai recentă.

Exegeza dedicată operei lui Timon confirmă importanța abordării tuturor fragmentelor păstrate. Cercetările desfășurate pe marginea acestui subiect delimitează un așa-zis stadiu al cercetării (*status quaestionis*) în această problemă, aspect care se cere, de asemenea, prezentat. În momentul de față există două monografii complete dedicate acestui autor: una, mai veche, redactată în 1989 de către Massimo di Marco, și una de dată mai recentă, din 2009, realizată de către Dee L. Clayman. Prin *monografii complete* înțelegem acele studii care oferă atât o discuție cuprinzătoare cu privire la viața și opera acestui autor, cât și o traducere a fragmentelor de text care ni s-au păstrat. Deși de o înaltă ținută științifică, ambele monografii oferă relativ puțin spațiu prezentării scepticismului ca *mod de viață*, plasând într-un con de umbră această perspectivă hermeneutică, una pe care, cum anunțam deja, prezentul studiu își propune să o valorifice. Ceea ce se observă în cazul monografiilor semnate de către Di Marco și Clayman este preferința pentru dimensiunea filologică a demersului hermeneutic dedicat vieții și operei acestui autor. Chiar dacă fragmentele păstrate din opera lui Timon încurajează, ele însele, o

astfel de abordare, pe care, de altfel, nu o vom neglija nici noi în lucrarea de față, mai importantă ni se pare totuși valorificarea filonului filosofiei înțelese ca mod de viață și, implicit, teoretizarea particularităților scepticismului ca doctrină și morală de viață practicabilă.

Coborând ierarhic în ordinea importanței exegeților care s-au preocupat de opera lui Timon, prezentăm și următoarele repere. Îi trecem astfel în revistă pe Curtius Wachsmuth, G. Voghera și Decleva Caizzi. Câteva mențiuni generale în privința acestor autori ne vor ajuta să înregistrăm particularitățile studiilor dedicate de către ei lui Timon din Phlius.

În 1888 Curtius Wachsmuth publică lucrarea cu titlul *Sillographorum Graecorum reliquiae*, al cărei conținut expune amănunțit așa-numitele fragmente ale silografilor greci. Un pic mai târziu, în 1904, G. Voghera abordează atât personalitatea lui Timon, cât și textele sale, aspecte pe care le înscrie cu rigurozitate în *Timone di Fliunte e la poesia silografica*, 1904. În sfârșit, în 1981, Decleva Caizzi publică lucrarea cu titlul *Pirrone. Testimonianze*, în cuprinsul căreia consemnează și supune analizei un număr mare de mărturii despre Pyrrhon din Elis. Primul reper ce se impune ca obiect de analiză într-un astfel de context este Timon din Phlius, discipol al celui ce a fost considerat fondator și părinte al scepticismului. În cadrul acestui studiu, așadar, Caizzi traduce și analizează în special fragmentele păstrate din opera lui Timon care dau mărturie despre Pyrrhon.

De precizat este faptul că cele mai multe dintre aceste studii constituie o exegeză deja vetustă a operei filosofului Timon. Evident că ea nu este mai puțin importantă atunci când o evaluăm pe baza unor astfel de criterii. Dimpotrivă, ca muncă de pionierat, ea are meritul de a deschide nișa ce permite abordarea acestui filosof relativ obscur, abordare ce se constituie de altfel și ca deziderat exegetic al prezentului studiu. Ce dorim propriu-zis să sesizăm printr-o asemenea remarcă este faptul că există și studii relativ recente dedicate personalității și operei lui Timon. Ele nu sunt însă opere complexe, ci articole care vizează unele aspecte particulare, nefiind interesate de o analiză holistică, totalizatoare a subiectului abordat. În acest registru putem nota următoarele repere: G. Cortassa, *Due giudizi di Timone di Fliunte* (1976), *Note ai „Silli” di Timone di Fliunte* (1978), *Timone e Parmenide: un’interpretazione di Timone, fr. 4 W. (=44D)* (1982), M. F. Burnyeat, *Tranquility without a Stop: Timon, Frag. 68* (1980); Rita Pratesi, *Timone, Luciano e Menippo: rapporti nell’ambito di un genere letterario* (1985), *Note ai Silli di Timone di Fliunte I* (1986), *Note ai Silli di Timone di Fliunte II* (1986); Joseph F. Gannon, *An Interpretation of Timon of Phlius Fr. 38 D* (1987); A. A. Long, *Timon of Phlius: Pyrrhonist and Satirist* (2006); Wolfram Ax, *Timons Gang in die Unterwelt. Ein Beitrag zur Geschichte der antiken Literaturparodie* (2006); Michael Lurie, *Der schiffbrüchige Odysseus*

oder: *Wie Arkesilaos zum Skeptiker wurde. Zu Timon von Phleius Fr. 806 SH (32 D)* (2014), Adrian Kuzminski, *Timon and Aulus Gellius*, (2021).

Toate operele prezentate, fie ele monografi complete, biografii sau articole particularizate pe subiecte precise, constituie în linii mari exegeza dedicată scepticului Timon din Phlius. Menționăm în acest context elementele de noutate pe care prezentul studiu le oferă. Vom preciza, aşadar, patru astfel de repere.

1. În spațiul cultural autohton, Timon din Phlius este un autor aproape cu totul necunoscut. El nu este menționat decât accidental, numele fiindu-i precizat în diverse studii istorice de filosofie care tratează, printre altele, și problema scepticismului antic. Toate, fără excepție, abordează numai și numai tangențial personalitatea filosofului nostru. Singura posibilă sursă relevantă din acest punct de vedere este opera lui Diogenes Laertios: dat fiind că aici întâlnim câteva dintre fragmentele lui Timon, iar Diogenes a fost tradus în limba română, putem avea acces la unele secvențe din opera lui Timon. Cert este însă că până la momentul de față, cel puțin, nu există în spațiul cultural autohton niciun studiu monografic complet care să abordeze viața acestui autor și care să propună o traducere integrală a fragmentelor păstrate din opera sa. Iată, aşadar, un motiv cât se poate de întemeiat pentru elaborarea acestei teze.

2. Prezentul studiu își propune să ofere o perspectivă contestatară asupra modului în care scepticismul, în special cel antic, ne este cunoscut nouă, celor de astăzi. Vom aborda astfel, dintr-o perspectivă critică, bine-cunoscuta dihotomizare canonică a acestei doctrine, cea care delimitează între un *scepticism radical* și un *scepticism moderat*. Procedând în felul acesta, teoretizarea doctrinei va fi elaborată sub auspiciile unei abordări menite să evidențieze nu doar carențele și superficialitatea epistemică proprie acestei viziuni asupra scepticismului, ci și avantajele și beneficiile pe care le poate oferi o nouă clasificare a scepticismului, pe baza căreia putem obține, considerăm, o mai bună înțelegere a acestui controversat curent de gândire.

3. Un alt factor de noutate adus prin elaborarea acestui studiu îl constituie și explicitarea amănunțită a particularităților speciei literare consolidate pe baza textelor scepticului Timon. Este vorba de ceea ce desemnăm prin sintagma de *literatură silografică* sau, și mai simplu, prin conceptul de *silografie*. Niciunul dintre cercetătorii care au abordat opera acestui autor nu a insistat în mod special pe teoretizarea acestei specii literare. Rita Pratesi, putem spune, se apropie poate cel mai mult de o astfel de abordare în articolul său, *Timone, Luciano e Menippo: rapporti nell'ambito di un genere letterario*, publicat în anul 1985. Subiectul rămâne însă deschis interpretării, întrucât, silografia n-a fost tratată încă în maniera unei specii literare aparte, în consolidarea căreia Timon din Phlius a jucat un rol crucial.

4. În sfârșit, un alt aspect care justifică un demers precum cel asumat în cuprinsul paginilor de față îl constituie analiza detaliată a tipului de literatură propriu creației timoniene. Este vorba despre cuvintele de tipul *hapax legomena*, cărora le vom acorda o atenție aparte. Argumentul care justifică o asemenea perspectivă îl constituie faptul că, în raport cu numărul fragmentelor păstrate din opera scepticului, ponderabilitatea acestor termeni este extrem de mare. Ingeniozitatea lui Timon din Phlius în conceperea unor astfel de cuvinte, și nu mai puțin dibăcia sau tactul cu care el reușește să le folosească prin recursul la diverse figuri de stil, necesită în mod cert o analiză riguroasă. Prezentul studiu oferă o astfel de analiză, abordând toți acești termeni pe rând. În urma unui astfel de demers, vom realiza și o clasificare a întregului patrimoniu de *hapax legomena* creat de Timon din Phlius, fapt inedit până la momentul prezent în exegeza dedicată acestui autor.

Odată expuse aspectele ce dau justificare și temei prezentului studiu, se cade să expunem, într-o manieră succintă, cuprinsul fiecărui capitol. Primul se va concentra exclusiv asupra vieții autorului, prezentând toate aspectele biografice cunoscute în privința lui. Pe baza a trei subdiviziuni vor fi astfel abordate următoarele repere: educația și formarea lui Timon din Phlius, călătoriile pe care acesta le-a făcut în timpul vieții sale, cele ce au surprins de altfel și momentul ἀκμῆ al „carierii” sale filosofice și literare și, în sfârșit, aspectele ce au asigurat desăvârșirea itinerariului cultural al filosofului Timon și au consolidat moștenirea anecdotică pe care acest filosof ne-a lăsat-o.

Cel de-al doilea capitol va înfățișa problematica doctrină a scepticismului, cea care a influențat crucial personalitatea filosofului nostru, constituind de altfel și contextul ideologic în care el și-a desfășurat activitatea. Materialul cuprins în această etapă e structurat pe patru subdiviziuni: semnalăm, prin urmare, evocarea și teoretizarea celor trei mărci identitare ale scepticismului, obiecțiile aduse doctrinei și soluțiile date acestor obiecții, viziunea critică în privința dihotomizării canonice a doctrinei și reprezentarea diacronică a filosofiei sceptice din Antichitate.

În fine, ultimul capitol își propune să ofere cititorului o imagine cât mai clară asupra a ceea ce numim *scepticism silografic*. Pentru aceasta ne vom concentra atenția asupra tuturor fragmentelor păstrate din opera lui Timon, propunând o analiză cât mai amănunțită în marginea lor. Structurat pe trei subdiviziuni, respectivul cadru de analiză va insista pe originea silografiei înțeleasă ca specie literară aparte în configurarea căreia Timon a jucat un rol extrem de important, pe manifestările preliminare ale acesteia, dar și pe teoretizarea scenariilor narrative ale poemelor *Silloi* și a întregului patrimoniu de *hapax legomena* propriu creației timoniene.

Urmând așadar axa *autor-doctrină-operă*, personalizând-o prin intermediul unei triade și mai concise și prezentând-o ca *subiect-context-text*, vom încerca să elaborăm această monografie contextualizată ideologic într-o manieră cât mai comprehensibilă pentru oricine este interesat de subiect.

Bibliografie

A. Surse primare: ediții de text și traduceri

- *** *Epicur și epicureismul antic*, traducere din greacă și latină, studiu introductiv și note de Andrei Cornea, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași / Humanitas, București, 2015.
- *** *Presocraticii. Fragmentele eleaților*, ediție bilingvă, traducere, prefață și note de D. M. Pippidi, Editura Teora, București, 1998.
- Aristotel, *Metafizica*, traducere, comentariu și note de Andrei Cornea, ediția a II-a revăzută și adăugită, Humanitas, București, 2007.
- Aristotel, *Poetica*, traducere de C.I. Balmuș, Editura Științifică, București, 1957.
- Aristotel, *Politica*, traducere de Raluca Gheorghiu, Editura Paideia, București, 2001.
- Arnim, Hans von, (ed.), *Fragmentele stoicilor vechi*, vol. I, *Zenon și discipolii lui Zenon*, ediție bilingvă, traducere și note de Filotheia Bogoiu și Cristian Bejan, studiu introductiv de Filotheia Bogoiu, Editura Humanitas, București, 2016.
- Athenaeus, *The Learned Banqueters*. Books 10.420e-11, edited and translated by S. Douglas Olson, Harvard University Press, Cambridge/London, 2009.
- Athenaeus, *The Learned Banqueters*. Books 12-13.549b, edited and translated by S. Douglas Olson, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts/London, 2010.
- Athenaeus, *The Learned Banqueters*. Books III. 106e-V, edited and translated by S. Douglas Olson, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts/London, 2006.
- Athenaeus, *The Learned Banqueters*. Books I-III.106e, edited and translated by S. Douglas Olson, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts/London, 2006.
- Augustinus, *Against the Academicians*, Marquette University Press, Milwaukee, 1957.
- Aulus Gellius, *Noptile Atice*, traducere de David Popescu, introducere și note de I. Fischer, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.
- Braeutigam, Gualtarius, *De Hippocratis Epidemiarum libri sexti commentatoribus*, Officina Hartungiana, Konigsberg, 1908.
- Cicero, Marcus Tullius, *De inventione*, with an English Translation by H. M. Hubbell, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts; William Heinemann Ltd, London, 1949.

- Cicero, Marcus Tullius, *Letters to Atticus*, vol. III, with an English Translation by E. O. Winstedt, London, William Heinemann Ltd./Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1961.
- Cicero, Marcus Tullius, *On Academic Scepticism*, translated, with Introduction and Notes by Charles Brittain, Hackett Publishing Company, Inc., Indianapolis/Cambridge, 2006.
- Cicéron, *Brutus*, ed. J. Martha, Les Belles Lettres, Paris, 1923.
- Cicéron, *De l'orateur*, ed. H. Bornecque, vol. III, Les Belles Lettres, Paris, 1922-1930.
- Diels, Hermann, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1903.
- Diels, Hermann, *Doxographi Graeci*, Typis et impensis G. Reimeri, Berolini, 1879.
- Diels, Hermann, *Poetarum Philosophorum Fragmenta*, Berlin, 1901.
- Diogenes Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, traducere de C. I. Balmuș, studiu introductiv și comentarii de Aram M. Frenkian, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Eusebios of Caesarea, *Praeparatio evangelica*, Tr. E.H. Gifford, 1903.
- Gomperz, Theodoro, *Sophistik und Rhetorik*, B. G. Teubner, Leipzig/Berlin, 1912.
- Hesiod, *Teogonia*, traducere, studiu introductiv și note de T. Burtea, Editura Univers, București, 1973.
- Hesiod, *Theogonie*, Griechisch/Deutsch, Übersetzt und herausgegeben von Otto Schönherger, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 2005.
- Homer, *Iliada*, ediție bilingvă, vol. I-III, traducere în metru original de George Murnu, studiu introductiv și note de D.M. Pippidi, Editura Teora, București, 1999.
- Homer, *Odiseea*, vol. I-III, ediție bilingvă, traducere de George Murnu, note de D.M. Pippidi, Editura Teora, București, 2000.
- Isocrates, vol. III, with an English Translation by Larue Van Hook, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts; William Heinemann LTD, London, 1945.
- Lactantius, *Divine Institutes*, translated with an introduction and notes by Anthony Bowen and Peter Garnsey, Liverpool University Press, 2003.
- Lloyd-Jones, Hugh & Parsons, Peter (Ed.), *Supplementum Hellenisticum*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 1983.
- Photius, *Bibliothèque*, Tome III (« codices » 186-222), texte établi et traduit par René Henri, Société D'édition « Les Belles Lettres », Paris, 1962.
- Plato, *Symposium*, edited by M.C. Howatson & Frisbee C.C. Sheffield, Translated by M.C. Howatson, Cambridge University Press, New York, 2008.
- Platon, *Opere*, vol. I-VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975-1989.

- Platon, *Opere*, vol. VII, Editura Științifică, București, 1993.
- Plutarh's Lives*, vol. II, with an English Translation by Bernadotte Perrin, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press/London, William Heinemann Ltd., 1968.
- Plutarh's Lives*, vol. III, with an English Translation by Bernadotte Perrin, William Heinemann LTD, London; G. P. Putnam's, New York, 1916.
- Proclus, *Alcibiade I*, a Translation and Commentary by William O'Neill, Second Edition, Springer Science+Business Media Dordrecht, 1971.
- Seneca, *Scrieri filosofice alese*, antologie, prefață și tabel cronologic de Eugen Cizek, traducere de Paula Bălașa, Elena Lazăr, Nicolae Mircea Năstase, Svetlana Sterescu, Editura Minerva, București, 1981.
- Sextus Empiricus, *Opere filozofice*, vol. I, traducere și introducere de Prof. Dr. Aram M. Frenkian, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.
- Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism*, I, with an English translation by R.G. Bury, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts/William Heinemann LTD, London, 1977.
- Sextus Empiricus, *Outlines of Scepticism*, edited by Julia Annas and Jonathan Barnes, Cambridge University Press, 2000.
- Suidae Lexicon*, ex recognitione Immanuelis Bekkeri, typis et impensis Georgii Reimeri, Berolini, 1854.
- Varro, Marcus Terentius, *Saturarum Menippearum Fragmenta*, Ed. Raymond Astbury, 2. ed., Leipzig, 2002.
- Vergilius, *Eneida*, în românește de D. Murărașu, studiu introductiv și comentarii de H. Mihăescu, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1956.
- Wachsmuth, Curtius, *Sillographorum Graecorum reliquiae*, Lipsiae, In Aedibus B. G. Teubneri, 1885.
- Weland, Antonius, *De praecipuis parodiarum Homericarum scriptoribus apud Graecos*, Impressit Frideric. Ernest. Huth, Typogr. Acad., Gottingae, 1833.

B. Studii generale

- Alexianu, Marius, *Strategii narative la Filostrat. Viața lui Apollonios din Tyana*, cuvânt înainte de Traian Diaconescu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2013.

- Algra, Keimpe, *The Cambridge History of Hellenistic Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Annas, Julia & Barnes, Jonathan, *The Modes of Scepticism*, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
- Ax, Wolfram, „Timons Gang in die Unterwelt. Ein Beitrag zur Geschichte der antiken”, în *Text und Stil. Studien zur antiken Literatur und deren Rezeption*, 2006, pp. 9-25.
- Bailey, Alan, *Sextus Empiricus and Pyrrhonian Scepticism*, Oxford University Press, New York, 2002.
- Barbu, N. I., *Istoria literaturii latine I. De la origini până la sfârșitul Republicii*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1964.
- Beckwith, Christopher, *Greek Buddha: Pyrrho's Encounter with Early Buddhism in Central Asia*, Princeton University Press, Princeton/Oxford, 2015.
- Bett, Richard, *The Cambridge Companion to Ancient Scepticism*, Cambridge University Press, New York, 2010, p. 70.
- Brunschwig, Jacques, *Papers in Hellenistic Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.
- Bunryeat, M. F., „Tranquillity without a Stop: Timon, Frag. 68”, în *The Classical Quarterly*, vol. 30, no. 1, 1980, pp. 86-93.
- Caizzi, Fernanda Decleva, *Pirroniana*, Edizioni Universitarie di Lettere Economia Diritto, Milano, 2020.
- Chantraine, Pierre, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Éditions Klincksieck, Paris, 1968.
- Cizek, Eugen, *Istoria literaturii latine*, vol. I-II, Editura Societatea Adevărul S.A., București, 1994.
- Clayman, Dee L., *Timon of Phlius. Pyrrhonism into Poetry*, Walter de Gruyter, Berlin/New York, 2009.
- Cortassa, Guido, „Due giudizi di Timone di Fliunte”, în *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 104, 1976, pp. 312-326.
- Cortassa, Guido, „Note ai «Silli» di Timone di Fliunte”, în *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 106, 1978, pp. 140-155.
- Cortassa, Guido, „Timone e Parmenide: un'interpretazione di Timone, fr. 4 W. (= 44 D.)”, în *Rivista di Filologia e di Istruzione Classica*, 110, 1982, pp. 416-429.

- Dal Pra, Mario, *Storia della Filosofia. La Filosofia ellenistica e la Patristica Cristiana dal III secolo A.C. al V secolo D.C.*, Casa Editrice Dr. Francesco Vallardi – Societa Editrice Libreria S.p.A., Milano, 1975.
- Desmond, William, *Cynics*, Acumen Publishing Limited, Stocksfield, 2006.
- Di Marco, Massimo, *Timone di Fliunte. Silli*, Edizioni dell'Ateneo, Roma, 1989.
- Dumitriu, Anton, *Istoria logicii*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1975.
- Fogelin, Robert J., *Pyrrhonian Reflections on Knowledge and Justification*, Oxford University Press, Oxford/New York, 1994.
- Frede, Michael & Striker, Gisela, *Rationality in Greek Thought*, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Frede, Michael, *Essays in Ancient Philosophy*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987.
- Frenkian, Aram M., *Scepticismul grec*, ediție îngrijită și postfață de Gh. Vlăduțescu, Editura Paideia, București, 1997.
- Gannon, Joseph F., „An Interpretation of Timon of Phlius Fr. 38 D”, în *The American Journal of Philology*, vol. 108, nr. 4, 1987, pp. 603-611.
- Greco, John, *The Oxford Handbook of Skepticism*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
- Groarke, Leo, *Greek Scepticism. Anti-Realist Trends in Ancient Thought*, McGill-Queen's University Press, Montreal & Kingstons/London/Buffalo, 1990.
- Guguianu, Bogdan, „Greek Skepticism and Its Improbable Oriental Origin: A Critical Perspective on Aram M. Frenkian's Theses”, în *Hermeneia. Journal of Hermeneutics, Art Theory and Criticism*, Nr. 26, 2021, pp. 27-39.
- Guthrie, W. K. C., *O istorie a filosofiei grecești*, vol. I, traducere de Mihnea Moise și Ioan Lucian Muntean, notă introductivă de Ioan Lucian Muntean, Editura Teora, București, 1999.
- Guthrie, W. K. C., *O istorie a filosofiei grecești*, vol. II, traducere de Diana Roșculescu, Editura Teora, București, 1999.
- Guthrie, W. K. C., *Sofiștii*, traducere din engleză de Mihai C. Udma, Editura Humanitas, București, 1999.
- Hadot, Pierre, *Ce este filosofia antică?*, traducere de George Bondor și Claudiu Tipuriță, Prefață de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 1997.
- Hadot, Pierre, *Études de philosophie ancienne*, Les Belles Lettres, Paris, 1998.
- Hadot, Pierre, *Exercices spirituels et philosophie antique*, Institut d'Études Augustiniennes, Paris, 1993.

- Hankinson, R.J., *The Sceptics. The Arguments of the Philosophers*, Routledge, London/New York, 2005.
- Hazlett, Allan, *A Critical Introduction to Skepticism*, Bloomsbury Publishing Plc, London/New Delhi/New York/Sydney, 2014.
- Himu, Maria Marinescu și Piatkowski, Adelina, *Istoria literaturii eline*, Editura Științifică, București, 1972.
- Hume, David, *Dialoguri asupra religiei naturale*, traducere de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2015.
- Inwood, Brad & Mansfeld, Jaap (eds), *Assent & Argument. Studies in Cicero's Academic Books*, (Philosophia Antiqua, LXXVI), Brill, Leiden/New York/Köln, 1997.
- Kant, Immanuel, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, ediția a III-a îngrijită de Ilie Pârvu, Univers Enciclopedic Gold, București, 2009.
- Kerferd, G. B., *The Sophistic Movement*, Cambridge University Press, 1981.
- Kuzminski, Adrian, *Pyrrhonian Buddhism. A Philosophical Reconstruction*, Routledge, New York, 2021.
- Kuzminski, Adrian, *Pyrrhonism. How the Ancient Greeks Reinvented Buddhism*, Lexington Books, Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK, 2008.
- Landesman, Charles & Meeks Roblin, *Philosophical Skepticism*, Blackwell Publishing, Oxford, 2003.
- Lelièvre, F. T., „The Basis of Ancient Parody”, în *Greece & Rome*, vol. I, nr. 2, 1954, pp. 66-81.
- Liddell and Scott's, *Greek English Lexicon*, Compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Long, A. A., *From Epicurus to Epictetus. Studies in Hellenistic and Roman Philosophy*, Clarendon Press, Oxford, 2006.
- Lurie, Michael, „Der schiffbrüchige Odysseus oder: Wie Arkesilaos zum Skeptiker wurde. Zu Timon von Phleius Fr. 806 SH (32 D)”, în *Philologus*, vol. 58, 2014, pp. 183-186.
- Machuca, Diego E., *Disagreement and Skepticism*, Routledge, New York, 2013.
- Machuca, Diego E., *New Essays on Ancient Pyrrhonism* (Philosophia Antiqua, vol. 126,) Brill, Leiden/Boston, 2011.
- Machuca, Diego, *Pyrrhonism in Ancient, Modern, and Contemporary Philosophy*, Springer, Dordrecht/Heidelberg/London/New York, 2013.
- McEvelley, Thomas, *The Shape of Ancient Thought: Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies*, Allworth Press, New York, 2002.

- Mendelson, Michael, *Many Sides: A Protagorean Approach to the Theory, Practice, and Pedagogy of Argument*, Springer Science+Business Media Dordrecht, Berlin, 2002.
- Mihai, Constantin-Ionuț, *Retorică și convertire în filosofia antică. Un studiu asupra literaturii protreptice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2018.
- Musgrave, Alan, *Common Sense, Science and Scepticism: a Historical Introduction to the Theory of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- Nussbaum, Martha, *The Therapy of Desire: Theory and Practice in Hellenistic Ethics*, Princeton University Press, Princeton/New Jersey, 1994.
- O’Grady, Patricia, *The Sophists. An Introduction*, Bloomsbury, London/New Delhi/New York/Sidney, 2008.
- Perin, Casey, *An Essay on Pyrrhonian Scepticism*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Peters, Francis E., *Termenii filosofiei grecești*, traducere de Traian Stoianovici, Humanitas, București, 1997.
- Polito, Roberto, „Was Skepticism a Philosophy? Reception, Self-Definition, Internal Conflicts”, în *Classical Philology*, vol. 102, nr. 4, 2007, pp. 333-362.
- Polito, Roberto, *The Sceptical Road: Aenesidemus’ Appropriation of Heraclitus*, Brill, Leiden/Boston, 2004.
- Popkin, Richard H., *The History of Scepticism From Savonarola to Bayle*, revised and expanded edition, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Pratesi, Rita, „Note ai Silli di Timone di Fliunte I-II”, în *Prometheus*, 12, 1986, pp. 39-56 / pp. 123-138.
- Pratesi, Rita, „Timone, Luciano e Menippo: rapporti nell’ambito di un genere letterario”, în *Prometheus*, 11, 1985, pp. 40-68.
- Robin, Léon, *Pyrrhon et le scepticisme grec*, Presses Universitaires de France, Paris, 1944.
- Schonfield Malcom, Burnyeat Miles, Barnes Jonathan, (eds), *Doubt and Dogmatism. Studies in Hellenistic Epistemology*, Clarendon Press, Oxford, 1980.
- Sellars, John, *Stoicism*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles, 2006.
- Sinnot-Armstrong, Walter, *Pyrrhonian Skepticism*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Sprague, Rosamont Kent, *The Older Sophists. A Complete Translation by Several Hands of the Fragments in Die Fragmente der Vorsokratiker. With a New Ed. of Antiphon and of Euthydemus*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2001.
- Stewart, Zeph, „Democritus and the Cynics”, în *Harvard Studies in Classical Philology*, vol. 63, 1958, pp. 179-191.

- Striker, Gisela, *Essays on Hellenistic Epistemology and Ethics*, Cambridge University Press, New York, 1996.
- Subrin, Stephen N., Martha L. Minow, Mark S. Brodin, Thomas O. Main, Alexandra D. Lahav, *Federal Rules of Civil Procedure 2021-2022*, Wolters Kluwer, New York, 2021.
- Svavarsson, Svavar Hrafn, „Pyrrho’s Dogmatic Nature”, în *The Classical Quarterly*, vol. 52, nr. 1, 2002, pp. 248-256.
- Thomas, Carol G., *Alexander the Great in His World*, Blackwell Publishing, Massachussets, 2007.
- Thorsrud, Harald, *Ancient Scepticism*, Routledge, London & New York, 2009.
- Vlăduțescu, Gheorghe, *O enciclopedie a filosofiei grecești*, Editura Paideia, București, 2001.
- Voghera, G., *Timone di Fliunte e la poesia sillografica*, Padua, 1904.
- Warren, James, *Facing Death. Epicurus and his Critics*, Clarendon Press, Oxford, 2004.
- Warren, James, *Presocratics*, Acumen Publishing Limited, Stocksfield, 2007.
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, 6.54-7, translated by D.F. Pears and B.F. McGuinness, with an introduction by Bertrand Russell, Routledge, London/New York, 2001.
- Zerba, Michelle, „What Penelope Knew: Doubt and Scepticism in the «Odyssey»”, *The Classical Quarterly*, vol. 59, nr. 2, 2009, pp. 295-316.